

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, заслужений професор Хунаньського педагогічного університету;
вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, КНР; тел.: +38 0964966406; e-mail: stepanov175@163.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822>

ВАН Чжунчен,

магістрант Інституту іноземних мов Хунаньського педагогічного університету;
вул. Лушань, 36, район Юелу, м. Чанша, 410081, КНР; тел.: +86 13069299506; e-mail: 1729016019@qq.com;
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9538-0007>

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ З КИТАЙСЬКОЇ МОВИ КУЛЬТУРНО НАВАНТАЖЕНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ ЮЙ ХУА «ЖИТИ» / «活着»)

Анотація. Метою цього дослідження є зіставний аналіз використання машинного та людського перекладу тексту художньої літератури. **Об’єктом** аналізу є переклад культурно навантаженої інформації роману «活着» / «Жити» сучасного китайського письменника Юй Хуа (余华) на російську мову в текстах перекладу Романа Шапіро і в машинних онлайн-перекладах із застосуванням чат-боту ChatGPT на основі нейромережі, розробленого компанією OpenAI, і онлайн-перекладача DeepL компанії DeepL GmbH, оснований на машинному перекладі та штучному інтелекті. **Предмет** дослідження — оптимальні можливості сумісного використання сучасних перекладацьких стратегій із залученням людського і штучного інтелекту. **Результатом** зіставного аналізу культурно навантажених одиниць оригінального китайського художнього тексту та його перекладів людиною і двома програмами штучного інтелекту є **висновки** про те, що в процесі перекладу художнього тексту сучасні програми штучного інтелекту можна використовувати лише як допоміжний засіб, бо художній текст є емоційно наповненим і містить велику кількість фонові та безеквівалентної культурно-історичної інформації, суб’єктивних оцінок і суджень.

Ключові слова: культурно навантажене слово, інформація, штучний інтелект, машинний переклад, людський переклад, емоційний, фоновий, безеквівалентний, ChatGPT, DeepL, Юй Хуа.

Постановка проблеми. У сучасних умовах діджиталізації сфера перекладу стикається з новими можливостями та викликами, а дискусія щодо питання більшої або меншої ефективності машинного або людського перекладу набуває актуальності. У деяких дискурсах людський переклад має тенденцію до заміни машинним перекладом, але цей факт поки що мало впливає на художній дискурс, бо художній переклад зазвичай розглядають як «незабруднену територію» для людської праці. Розглядаючи стратегії перекладу культурно навантаженої інформації, яка є важливим елементом художнього перекладу, звернімо увагу на те, що машинний переклад має низку недоліків. Отже, треба з’ясувати, якою мірою можна використовувати машинний переклад, де межа ефективності цього ресурсу в умовах сучасного розвитку перекладацьких технологій. Адже відомо, що досвідчені перекладачі обмежено використовують машинні технології перекладу для відточування свого вибору, для пошуку найбільш удалих варіантів смислу, а в поетичному перекладі і рифми, у разі потреби правдивої передачі емоцій персонажів. Але перекладач у процесі використання машинного перекладу не завжди може отримати адекватну інформацію про певні історичні події, національно-культурні нюанси. Неточності виникають також у разі потреби перекладу специфічних риторичних й інших художніх авторських прийомів. Перекладачі, здебільшого, віддають перевагу в цих ситуаціях власному перекладу «від серця до серця».

Зв’язок із суміжними напрямками. У першу чергу, слід зазначити, що культурно навантажена інформація, зокрема культурно навантажені слова, є одним із центральних об’єктів вивчення лінгвокультурології. Культурно навантажені слова — це мовленнєві засоби, що називають предмети, явища, події, унікальні способи діяльності народів, накопичені ними протягом їхніх національних

історій, і мають нерівнозначну або фонову складову, що відрізняє цю культуру від інших культур. Як засіб, який представляє етнічну культуру, культурно навантажені слова і інформація, яку вони передають, посідають особливе місце у художніх творах. За словами Гуо Цінсюаня, «культурно навантажені слова як носії культурних відмінностей і особливостей різних народів часто зустрічаються в літературних творах, що відображають мовний стиль і цінності різних регіонів, народів або країн» [3, с. 88]. Існує кілька підходів до класифікації культурно навантажених слів. Американський теоретик перекладу Юджин Найда запропонував поділяти такі слова на 5 категорій, які можна віднести до таких дискурсів: матеріальний, традиційно-етнографічний, релігійний, соціальний і лінгвістичний. Ця класифікація отримала визнання в науковому співтоваристві. На думку Лі Цінгуана, вивчення культурно навантаженої інформації є довгостроковим завданням, адже «вивчення культурно навантажених слів не лише сприяє зміцненню взаєморозуміння та толерантності між людьми різного культурного походження, а й сприяє мирному співіснуванню різних груп населення» [2, с. 608].

Формулювання завдань. Метою цього дослідження є зіставний аналіз використання машинного та людського перекладу тексту художньої літератури. Об'єктом аналізу є переклад культурно-навантаженої інформації роману «活着» / «Жити» сучасного китайського письменника Юй Хуа (余华) на російську мову в текстах перекладу Романа Шапіро і в машинних онлайн-перекладах із застосуванням чат-боту ChatGPT на основі нейромережі, розробленого компанією OpenAI, і онлайн-перекладача DeepL компанії DeepL GmbH, оснований на машинному перекладі та штучному інтелекті. Предмет дослідження — оптимальні можливості сумісного використання сучасних перекладацьких стратегій із залученням людського і штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Відбираючи, аналізуючи й описуючи культурно навантажену інформацію, конкретні слова, слід враховувати, що культура поділяється на матеріальну і духовну. Отже, ми звертали увагу на обидві сфери людського життя, що стосуються культурного розвитку людини й суспільства.

Перекладач стикається з такими труднощами при перекладі культурно навантажених мовних одиниць:

а. Культурні відмінності. Ця проблема проявляється насамперед у культурній специфіці, коли певні одиниці в культурі мови-джерела мають специфічний історичний, релігійний або соціальний контекст, а в культурі цільової мови може не бути схожих понять. Так, китайське слово 風水 [fēng shuǐ / фен-шуй] не має точного аналога в російській мові. Проблемаю можуть бути і культурні асоціації, якщо деякі одиниці в культурі вихідної мови спричиняють специфічні емоції й асоціації, що можуть бути відсутніми або відрізнятися в культурі цільової мови перекладу. Так, 龙 [lóng / лун] / *дракон* у китайській культурі символізує удачу та силу, тоді як у європейській культурі дракона асоціюють зі злом і руйнуванням.

б. Залежність від контексту. Ця проблема полягає в тому, що значення культурно навантажених слів часто залежить від інформаційного контексту, і без контексту важко їх точно перекласти. Так, китайське слово 方便 [fāng biàn / фан б'єн] може означати «ходити в туалет», «зручно» або «давати хабар». Проблема також полягає в багатозначності деяких культурно навантажених слів, і перекладач мусить вибрати найбільш точний переклад, спираючись на контекст. Так, китайське слово 道 [dào / дао] може означати «шлях», «принцип» або «даосизм».

в. Емоційна забарвленість. Ця проблема спричинена тим, що певна інформація й окремі слова в лінгвокультурі мови оригіналу мають емоційну забарвленість, яку важко адекватно передати в лінгвокультурі цільової мови.

Роман Юй Хуа «Жити» відображає глибокі зміни в китайській історії та суспільстві у другій половині ХХ ст. Автор широко використовує культурно навантажені лексичні одиниці, які передають багатий культурний зміст і підсилюють атмосферу реальних дій, даючи можливість читачеві зрозуміти унікальність і складність китайської культури. Культурно навантажена інформація роману, здебільшого, висвітлює особливості матеріальної, соціальної та мовленнєвої культури. Будучи важливим елементом роману, така інформація створює його загальний фон і підкреслює історичний контекст, відображаючи традиційні китайські звичаї і їх зміни в сучасному китайському суспільному житті. Для адекватного сприйняття подій роману перекладачеві треба приділяти пильну увагу перекладу саме культурно навантаженої інформації. Отже, ми спробували проаналізувати, як це зроблено, з одного боку, перекладачем Романом Шапіро, а з іншого — як це робить сучасний штучний інтелект.

Матеріальні культурно навантажені одиниці позначають матеріальні продукти, винайдені та створені людьми, а також використані технології та знаряддя праці [4, с. 95]. Часто такі одиниці входять до лексико-семантичних груп **ЇЖА**, **ОДЯГ**, **ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ**, **ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ** тощо. Матеріальні культурно навантажені одиниці містять культурні конотації, будучи носіями інформації про матеріальну культуру в певному історико-соціальному контексті. У тексті роману «Жити» матеріальна культура унаявлена поняттями, що утворюють в китайській національній концептосфері парцели харчування, одягу і локусу (місця).

Щодо культури харчування. У Китаї побутує прислів'я *люди живуть заради їжі*, а Китай — країна з багатими кулінарними традиціями, де люди не тільки люблять, а й уміють їсти. Крім зна-

менитих «восьми великих кухонь», у кожному містечку і навіть селі є свої унікальні страви, закуски, напої. Культурно навантажені слова кулінарного дискурсу відображають унікальні харчові звичаї Китаю, соціальні відносини, цінності та історичні традиції. З плином часу китайська культура харчування набула нових рис, а в літературі набула глибокий соціальний сенс. У розділі «Лі Лунпін» книги «Церемонія обрядів» процитовано рядок із Ши Цзіна: «На бенкеті гості і господарі піднімають тости один за одного, дотримуються всіх правил етикету, природно розмовляють і сміються, атмосфера гармонійна і сердечна» [5, с. 20]. Здебільшого, китайські кулінарні шиболети складно передати прямим перекладом. Відомим є випадок, коли переклад прагматоніма 麻婆豆腐 [má pó dòu fu / ма по доу фу] у ресторанному меню як «тофу, зроблений чоловіком з різнокольоровими щоками» відбив у клієнтів бажання замовляти цю класичну страву. Книга Юй Хуа «Жити» зазвичай розповідає про життя звичайної людини, а події відбуваються переважно в сільській місцевості. У творі є культурно навантажені слова на позначення повсякденної їжі, що робить ці одиниці особливо значущими. Так їх перекладено російською:

- a. 馒头 [mán tóu / мань тоу] [6, с. 9]: *мантоу* (Chatgpt); *хлеб на пару* (DeepL); *пампушки* [1].
- b. 豆腐 [dòu fu / доу фу] [6, с. 20]: *тофу* (Chatgpt); *тофу* (DeepL); *соевый творог* [1].
- c. 包子 [bāo zi / бао цзи] [6, с. 93]: *баоцзы* (Chatgpt); *булочка с начинкой на пару* (DeepL); *пирожки* [1].

На підставі наведених вище прикладів робимо висновок, що у перекладі культурно навантажених слів кулінарного дискурсу штучний інтелект схильний використовувати транскрипцію або пояснення, тоді як людина-перекладач прагне знайти аналог у культурі цільової мови.

Зі зростанням стандартизації перекладу деякі кулінарні прагматоніми вже мають усталені переклади, або їх транскрибовані версії було прийнято іноземними читачами. Наприклад, слово *черешня* транскрибовано як 车厘子 [chē lí zi / че лі цзи], що прийнято у китайському мовленні. Культурно навантажені слова ЛСГ ІЖА було внесено в бази даних, і перекладач може просто знайти їх за допомогою програмного забезпечення, зберігаючи точність. Однак для тих харчових термінів, які ще не входять до цього списку, результат машинного перекладу може бути недостатньо точним, що вимагатиме втручання перекладача задля уникнення двозначності.

Щодо культури одягу. Культурно навантажені слова гардеробного дискурсу в китайській мові відображають народну історію, соціальні звичаї, естетичні уявлення та символіку ідентичності. Такі слова асоціюють часто з певними історичними періодами, стилями епох, соціальними верствами, зображуючи еволюцію китайської моди. Так, в епоху Цин люди високого соціального статусу часто носили довгі мантії, а на початку ХХ століття китайські жінки були захоплені ципао. З точки зору статусу та соціальної ієрархії, терміни одягу часто асоціюють із положенням у суспільстві, професією, соціальним статусом, використовуючи символіку класового розрізнення. Наприклад, у Стародавньому Китаї мантію дракона міг носити тільки імператор; принци і спадкоємці могли носити мантію з малюнком пітона, а прості люди часто носили простий одяг. Подивимось, як перекладено культурно навантажені слова гардеробного дискурсу:

- a. 长衫 [cháng shān / чан шань] [6, с. 7]: *чаншань* (Chatgpt); *традиционная азиатская одежда* (DeepL); *халат* (Р. Шапиро) [1].
- b. 草鞋 [cǎo xié / цао се] [6, с. 2]: *соломенные сандалии* (Chatgpt); *соломенные сандалии* (DeepL); *сандалии из соломы* [1].

- c. 旗袍 [qí páo / чі пао] [6, с. 18]: *ципао* (Chatgpt); *чонгсам* (DeepL), *маньчжурское платье* [1].

У наведених вище прикладах бачимо, що штучний інтелект надає як описовий переклад, так і переклад, що являє собою іншомовне запозичення транскрибованого типу, а людина-перекладач враховує історико-культурні особливості денотативних і конотативних структур цих лексем, вибираючи оптимальний варіант перекладу. Гардеробні прагматоніми, у яких явно представлені назви матеріалу і форм предметів (草鞋 [cǎo xié / цао се] — солом'яні сандалі), перекладаються машиною і людиною практично однаково. Для лексем з яскраво вираженим культурним підтекстом перекладач зобов'язаний вибрати найбільш точний відповідник у цільовій мові, як, наприклад, переклад слова 旗袍 [qí páo / чі пао] як *маньчжурское платье*, що увійшло в моду у добу маньчжурської династії Цин.

Щодо культурних локацій. У Стародавньому Китаї поєднання в одному вислові понять «одяг, їжа, житло і транспорт» втілювало в собі повсякденне життя й архітектурні пам'ятники, які відображали китайську історію, географію, звичаї, традиції. Слова культурного локусу в китайській мові мають багаті культурні конотації. Так, 茶馆 [chá guǎn / ча гуень] позначає не тільки місце для пиття чаю, а й символізує культуру спілкування та відпочинку. Багато з цих слів пов'язані з історичними подіями або особистостями, наприклад, 故宫 [gù gōng / гу гон] — це не тільки будівля, а й історична пам'ять про династії Мін і Цин. Культурні локації в різних регіонах відображають місцеві звичаї. Наприклад, 胡同 [hú tòng / ху тон] представляє традиційні пекінські будинки, а 弄堂 [nòng táng / нон тан] уособлює архітектурну культуру Шанхаю. Вивчення локативів, у тому числі ергонімів із культурним контекстом, допомагає зрозуміти китайські традиції та простежити історичні зміни в суспільстві. У романі «Жити» знаходимо багато локативів, у тому числі ергонімів, історичного минулого Китаю. Значною є їхня роль як сполучної ланки із

сучасним життям. Виникає потреба у їх адекватному перекладі. Як це відбувається? Приклади перекладу ергонімів:

a. 私塾 [sī shù / си шу] [6, с. 7]: *частная школа* (Chatgpt); *частная школа* (DeepL); *частная школа* [1].

b. 米行 [mǐ háng / мі хан] [6, с. 11]: *магазин риса* (Chatgpt); *магазин мельника* (DeepL); *торговец рисом* [1].

c. 妓院 [jī yuàn / ці юень] [6, с. 10]: *публичный дом* (Chatgpt); *бордель* (DeepL); *бордель* [1].

Наведені приклади свідчать, що переклад ергонімів машиною і людиною, здебільшого, збігається, якщо ж є розбіжності, то їх можна розглядати як синонімічні варіанти. Причину цього ми вбачаємо в тому, що в культурі цільової мови наявні відповідники китайських реалій. Однак таку ситуацію спостерігаємо не завжди, бо деякі культурно навантажені топоніми і ергоніми неточно перекладаються програмами штучного інтелекту. Так, у випадках перекладу 早市 [zǎo shì / цзао ши], 小饭桌 [xiǎo fàn zhuō / сяо фан чжуо] і под. використано описовий спосіб, який базується на характеристиці цих місць. Поступово культурну складову деяких топонімів і ергонімів вносять до баз програмного забезпечення, надаючи офіційні варіанти перекладу, але виникають нові. Тож оновлення програмного забезпечення відбувається із запізненням. Китайський топонім 中国长城 [zhōngguó chángchéng / чжунгуо чанчен] іноді дослівно перекладають як **Китайський Лонг-Сіті* або *китайське довге місто*, проте офіційним перекладом є *Велика Китайська стіна*; 北京 [běijīng / бейцїн] — буквально: **Північна столиця*, але офіційно *Пекін*; 南京 [nánjīng / нанцїн] — буквально: **Південна столиця*, але офіційно *Нанкін*. У таких випадках перекладач має дотримуватися принципу «нульового перекладу», використовуючи фіксовані методи. В умовах прискорення економічної глобалізації все більше топонімів і ергонімів набувають офіційного фіксованого перекладу.

Стилістично забарвлені одиниці можуть мати культурне навантаження, спричинене прецедентністю, оцінністю, дискурсивною, соціальною і / або регіональною обмеженістю функціонування. Дін Чжихуей зауважує, що найбільш важко уникнути неточного перекладу одиниць, що мають регіональну специфіку значення, яка спродукована місцевими культурними традиціями [7, с. 87]. Ці одиниці містять багатий культурний зміст, транслюючи елементи соціальної історії, звичаї, цінності, спосіб життя носіїв діалектної мови. Сприйняття і переклад таких одиниць потребує врахування культурного контексту. У повісті «Жити» нами розглянуто з цієї групи одиниць діалектизми, ідіоматичні звороти, паремії, евфемізми.

Щодо паремій. Паремії виникли на базі прецедентної поведінки народу і, по суті, є прецедентними феноменами. Зазвичай, вони короткі і лаконічні. У пареміях виявляємо національну картину світу, сформовану на підставі життєвого досвіду, моральних принципів народу, його мудрості. Діалектизми і паремії є незамінними засобами для передачі китайської культурної спадщини в особистій ідентифікації й мовленнєвому спілкуванні. Ось приклади порівняння варіантів машинного та людського їх перекладу:

a. 上梁不正下梁歪 [shàng liáng bù zhèng xià liáng wāi / шан л'єн бу чжен ся л'єн вай] [6, с. 22]: *Верхня балка крива — нижня тоже* (Chatgpt); *Если верхняя балка не прямая, нижняя будет кривой* (DeepL); *Яблоко от яблони недалеко падает* [1].

b. 栽了 [zāi le / цзай ле] [6, с. 16]: *провалився* (Chatgpt); *закончить* (DeepL); *просадить всё* [1].

c. 二流子 [èr liú zi / ар л'ю цзи] [6, с. 8]: *бездельник* (Chatgpt); *дилетант* (DeepL); *большой шалопай* [1].

Як бачимо, машинні програми подають дослівний переклад паремій, позбавляючи перекладений текст адекватності. Людина ж, перекладаючи, шукає стилістичні та семантичні відповідники паремій у цільовій мові. Ці одиниці мотивують перекладача бути культурно обізнаною людиною.

Щодо евфемізмів. Евфемізми — це мовні одиниці, які використовують у процесі комунікації з метою відповідності соціальним і культурним нормам і психологічним потребам учасників комунікації. Комуніканти обирають більш м'які або завуальовані вислови замість тих, які не прийнято або неможливо вимовити відкрито [8, с. 88]. Евфемізми відіграють важливу роль у китайській культурі, не обмежуючись літературною риторикою. Їх широко використовують китайці в повсякденному житті. Так, ідіома 移开视线 [yíkāi shìxiàn / їкай шис'єнь], відповідник фразеологізму *відводити погляд / отводить взгляд (взор)*, є підсвідомим вибором більшості китайців у певних ситуаціях. Часте використання евфемізмів у китайському мовленні є ознакою впливу традиційної китайської культури, етикету, честі, репутації, соціального статусу, табу. Ось кілька прикладів із роману:

a. 水喝多了要去方便一下 [方便 — fāng biàn / фан б'єн (буквально: «зручно» — евфемізм для сценарію «пісяти»)] [6, с. 9]: *Если выпить много воды, нужно **сходить в туалет*** (Chatgpt); *Мне нужно **сходить в туалет** после того, как я выпил слишком много воды.* (DeepL); *Облегчиться, когда выпил много воды* [1].

b. 我的女人当然知道我在城里这些花花绿绿的事 [花花绿绿 — huā huā lǜ lǜ / хуа хуа лю лю (буквально: «яскраві кольори; різнобарв'я» — евфемізм для сценарію «проституція»)] [6, с. 12]: *Моя жінщина, Цзячжэнь, конечно, знает о всех этих **пёстрых городских делах*** (Chatgpt); *Конечно,*

моя жєницина, Цзячжєнь, знєтє всє о моїх дєлах в городє (DeepL); Конечно, Цзячжєнь знєла, что я гуляю в городє [1].

с. 老爷像是熟了 (熟了 — shú le / шу ле (евфемізм для сценарію «вмирати; передсмертний стан»)) [6, с. 30]: Старый господин будто бы созрел (Chatgpt); Хозяин выглядит спелым (DeepL); Старый барин, видать, отходит [1].

Наведені приклади свідчать про те, що машинний переклад налаштований на розпізнавання і обробку евфемізмів, але професійний перекладач здатний найтонкіше відчувати за ситуацією значення евфемізму і знайти його ситуативний відповідник у цільовій мові перекладу, щоб уникнути спотворень і непорозуміння читача. У цьому разі перекладач зберігає певну недосказаність, яка присутня в оригіналі, коли виникає потреба в евфемізмах. На нашу думку, допомога машинного перекладу в таких випадках корисна для складання уявлення про реальне явище, описане автором оригіналу.

Щодо ідіоматичних зворотів. Китайські ідіоми (成语 — chéngyǔ / чєн ю) — це фіксовані фрази, відшліфовані тривалим вживанням; найчастіше вони складаються з чотирьох слів, рідше — з трьох, а також більше чотирьох [9]. Ідіоми часто несуть у собі глибокий культурний зміст і історичний контекст. Для їх адекватного перекладу слід підбирати ідіоматичні або лексичні відповідники в цільовій мові. Наприклад:

а. 谈情说爱 [tán qíng shuō ài / тань чін шуо ай] [6, с. 4]: вести романтические беседы (Chatgpt); обсуждают страсть и говорят о любви (DeepL); влюбиться [1].

б. 朽木不可雕 [xiǔ mù bù kě diāo / с'ю му бу ке д'яо] [6, с. 8]: Гнилое дерево не вырезать (Chatgpt); Гнилое дерево не поддается резьбе (DeepL); От гнилого дерева не жди прока [1].

с. 偷鸡摸狗 [tōu jī mō gǒu / тоу ці мо гоу] [6, с. 3]: занимаются грязными делишками (Chatgpt); подражают собаке и крадут курицу (DeepL); полезть к [1].

Ці приклади показують, що штучний інтелект стикається з проблемами під час перекладу ідіом. Програма, наприклад, може ігнорувати високий ступінь узагальнення ідіом і пропонувати дослівний переклад, який не є культурно чутливим. Машинні програми сьогодні ще не в змозі впоратися з неоднозначністю фразеологізмів. Адаже в різних контекстах можуть бути різні переклади китайських ідіом. Звичайно, збагачення національних мовних корпусів поступово забезпечить більшу точність машинного перекладу. Він також може оптимізувати переклад ідіом за допомогою використання технологій контекстного аналізу, наприклад, на основі великих мовних моделей. Оскільки ідіоми посідають важливе місце в китайському мовленні, дослідницька діяльність щодо їх машинного перекладу відбувається в Китаї активніше, ніж та, що стосується перекладу територіальних і соціальних діалектизмів.

Щодо соціокультурем. Більшість нових слів у мові не мають емоційного підтексту, але в процесі свого вживання в різних соціальних умовах починають викликати різні асоціації у різних груп мовців. Це надає словам певного «емоційного забарвлення». Одним з найбільш яскравих прикладів таких мовних одиниць є соціокультурно навантажені слова [10, с. 106], соціокультуремі. Вони несуть багатий соціокультурний зміст, унаслідок чого соціально значущі поняття. Їх адекватний переклад забезпечує точність передачі соціокультурних контекстів обох мов. У романі «Жити» основні соціокультуремі об'єктивовані словами лексико-семантичних груп СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ІСТОРІЯ, ПОЛІТИКА, НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ.

Щодо професійних соціокультурем. Тривалий час Китай перебував під владою феодального деспотизму. У суспільстві переважали такі соціальні ідеології, як учення Конфуція і Мен-цзи, філософія Чєн-чжу, існувала сувора соціально-статусна ієрархічна система класів, яка проникла в сімейні відносини. Соціокультуремі найбільш яскраво відображають соціальну ієрархію в тогочасному суспільстві. Знання цих соціокультуремі допомагає зрозуміти структуру традиційного китайського суспільства і адекватно перекласти відповідні контексти на цільову мову. Наприклад, 士农工商 [shì nóng gōng shāng / ши нон гон шан] відображає поділ на соціальні класи в Стародавньому Китаї. У цій системі 皇帝 [huáng dì / хуан ді] є верховним правителем, а 百姓 [bǎi xìng / бай сін] — пересічними людьми. Різні титули і професії мали свій статус і вимагали різних форм звертання. Так, 朕 [zhèn / чжєнь] — для імператора і 臣 [chén / чєнь] — для чиновників, які звертаються до імператора як 陛下 [bì xià / бі ся]. Вивчення цих соціальних реалій дає можливість краще зрозуміти соціальний статус звань і професій, соціокультурний фон Китаю. Наприклад: 工匠 [gōng jiàng / гон цян] — ремісники, 郎中 [láng zhōng / лан чжун] — традиційний китайський лікар, 清官 [qīng guān / чін гуєнь] — чесний чиновник, 奸商 [jiān shāng / ц'єнь шан] — нечесний бізнесмен, з негативним відтінком. Наведемо приклади машинного і людського перекладу кількох соціокультуремі:

а. 老爷 [lǎo yé / лао є] [6, с. 6]: хозяин (Chatgpt); дед по материнской линии (DeepL); хозяин [1].

б. 佃户 [diàn hù / д'єнь ху] [6, с. 6]: арендатор (Chatgpt); фермер-арендатор (DeepL); работники, завидев его [1].

с. 跑堂 [pǎo táng / пао тан] [6, с. 15]: официант (Chatgpt); официант (DeepL); половой [1].

Із наведених прикладів бачимо, що машинний переклад може бути помилковим, як у випадку з перекладом омофонів 姥爷 [lǎo yé / лао є] (= дідусь по материнській лінії) та 老爷 [lǎo yé / лао є] (=

хазяїн), де машина проігнорувала радикал 女 [nǚ / ню] у складному ієрогліфі 姥 [lǎo / лао], прочитавши його як простий ієрогліф 老 [lǎo / лао]. Порівнюючи три варіанти перекладу, можна зробити висновок, що перевагою перекладу, виконаного професійним перекладачем-людиною, є наявність соціокультурної орієнтації та культурної адаптації перекладеного тексту. Якщо треба перекласти застарілі слова, людина-перекладач може свідомо вибрати історично адаптований переклад, зберігаючи історичний колорит. На противагу цьому машинний переклад пропонує сучасні відповідники замість застарілих, як у перекладі застарілого слова 跑堂 [pǎo táng / пао тан] із сучасним «офіціантом». Перекладач Р. Шапіро підібрав більш точний відповідник «половой», що відображає епоху.

Щодо історико-політичних соціокультурем. Історико-політичні соціокультурем роману «Жити» мають денотативну та конотативну специфіку в контексті історії та політики Китаю, включаючи історичних діячів, які внесли свій вклад в історію країни. Наприклад: 1) 胡惟庸案 [hú wéiyōng àn / ху вейон ань] — великий політичний скандал на початку династії Мін, що свідчив про зміцнення абсолютної монархії. 2) 科举 [kē jǔ / ке цю] — система іспитів для відбору чиновників у Стародавньому Китаї. 3) 改革开放 [gǎi gé kāi fàng / гай ге кай фан] — економічна політика Китаю в сучасну епоху. 4) 人民公社 [rén mín gōng shè / женьмін гонше] — рух колективізації сільського господарства в 1950-х — 1980-х роках. 5) 农民工 [nóng mǐn gōng / нонмін гон] — трудова міграція в процесі урбанізації Китаю в сучасну епоху. Для любителів і дослідників китайської історії, політики та соціології історико-політичні соціокультурем є найважливішими об'єктами інтересу. Без урахування таких соціокультурем неможливо зрозуміти контекст китайської політичної історії. Які ж можна виділити особливості перекладу таких соціокультурних концептів?

- a. 小日本 [xiǎo rì běn / сяо жи бен] [6, с. 11]: *японцы* (Chatgpt); *японцы* [1].
- b. 土地改革 [tǔ dì gǎi gé / ту ді гай ге] [6, с. 65]: *Земельная реформа* (Chatgpt); *Земельная реформа* (DeerL); *Земельная реформа* [1].
- c. 国民党 [guó mín dǎng / гуоміндан] [6, с. 97]: *Гоминьдан* (Chatgpt); *Гоминьдан* (DeerL); *гоминьдановец* [1].

Із наведених прикладів бачимо, що переклади програм штучного інтелекту, загалом, аналогічні людському перекладу. Читачі можуть легко зрозуміти зміст вихідного тексту. Багато історико-політичних соціокультурем обзавелися фіксованими відповідниками перекладу, що значно знижує навантаження на перекладачів. Незважаючи на це, треба прагнути зберегти емоції, що містяться в оригінальному тексті. Переклад не повинен нейтралізувати емоційне забарвлення мови оригіналу. Машинний переклад може запропонувати нейтральний варіант, оскільки він не здатний розпізнавати емоційний контекст, однак переклад має максимально точно відповідати змісту оригіналу. Емоційно забарвлені слова не варто нейтралізувати. Наприклад, слово 小日本 [xiǎo rì běn / сяо жи бен] у китайській мові використовують із конотаціями презирства до японських загарбників і передає глибоку неприязнь до них. Варіант перекладу «японцы» в цьому контексті є не зовсім доречним, оскільки не передає повного образу персонажа в оригіналі.

Щодо народно-традиційних соціокультурем. Китайські традиції і звичаї мають багатовікову історію і велику різноманітність, відображаючи культурні особливості різних регіонів, народів і історичних епох. Китайська культура цінує такі аспекти: сім'я, повага, етикет, свята, наполеглива праця, — зберігаючи історичну спадщину. Наприклад, 端午节 [duān wǔ jié / дуень ву це] — це не тільки свято, а й день пам'яті поета Цюй Юаня, який відображає патріотичний дух народу. Дія роману «Жити» відбувається, здебільшого, в сільській місцевості, яка є мікрокосмом китайського суспільства. Тут можна побачити виключно китайські звичаї. Розглянемо кілька прикладів:

- a. 作揖 [zuò yī / цзую і] [6, с. 16]: *сделать поклон* (Chatgpt); *поклон с вытянутыми вперед руками* (DeerL); *сложитъ руки в прощальном месте* [1].
- b. 哭丧 [kū sāng / ку сан] [6, с. 17]: *плакать по усопшему* (Chatgpt); *официальные причитания во время жертвоприношения по усопшим* (DeerL); *плакать, как по покойникам* [1].
- c. 请安 [qǐng ān / чін ань] [6, с. 11]: *поздороваться* (Chatgpt); *выражать почтение* (DeerL); *поприветствовать* [1].

Отже, машинний, як і професійний людський переклади народно-традиційних соціокультурем спрямовано на описово-пояснювальну інтерпретацію: указано на конкретні дії, факти. Головна причина цього полягає в тому, що китайські традиції і звичаї часто не мають прямих російських соціокультурних аналогів. Якість перекладів, що пропонуються машиною та людиною, здебільшого, однакова.

Висновки. Наше дослідження доводить, що культурно навантажена інформація як важливий елемент художнього перекладу унааявлює ознаки фоновості та безеквівалентності, бо має історичне, соціальне, політичне, культурне підґрунтя, часто передає специфічні конотації, які мають емоційні складники. Для адекватного перекладу соціокультурем, ідіоматичних зворотів, паремій, евфемізмів, територіальних і соціальних діалектизмів, культурно забарвлених прагматонімів і інших мовленнєвих одиниць, які містять культурно навантажену інформацію, перекладач мусить володіти сталими мовними навичками вміння користуватися як мови оригіналу, так і мови перекладу, бути історично, політично, соціально та культурно обізнаною людиною, а також мати навички знаходити баланс між точністю та креативністю. В умовах цифровізації перекладачі можуть

використовувати програмне забезпечення штучного інтелекту для підвищення ефективності свого перекладу та пошуку найбільш вдалих рішень. Однак сучасне програмне забезпечення для машинного перекладу може бути лише допоміжним засобом у художньому перекладі, бо художній переклад — це складне мистецтво, яке вимагає не лише «схожості» з оригіналом, а й передачі «духу» народу, який є носієм вихідної мови.

Література

1. Юй Хуа. Жить / пер. с кит. Р. Шапиро. URL : <https://homeread.net/book/zhit-yuy-hua/>
2. Li Jingguang. A Research on the Origin and the Main Characteristics of Culture-Loaded Words. *2nd International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Ecological Studies* (CESSSES 2019). Atlantis Press, 2019.
3. 郭婧玄. 汉语文化负载词西译问题探讨. *语文建设*. 2024. 问题 21. 页88. DOI : 10.16412/j.cnki.1001-8476.2024.21.004.
4. 管邦迪, 向明友. 翻译过程的概念整合新解——以《红楼梦》文化负载词英译为为例. *外语教学*. 2024. 问题 45(01). 页 95–100. DOI : 10.16362/j.cnki.cn61-1023/h.2024.01.008.
5. 荀卿. 礼论篇 (战国) : 荀子. 方勇/李波点校. 北京: 中华书局, 2011 年.
6. 余华. 活着. 北京: 作家出版社, 2012. 191 页. ISBN: 978-7-5063-6543-7.
7. 丁芝慧. 《儒林外史》文化负载词的翻译研究. 上海: 上海师范大学, 2022. DOI : 10.27312/d.cnki.gshsu.2022.001612.
8. 周冬梅, 李春玉. 汉语委婉语文化效应分析. *新闻爱好者*. 2010. 问题 09. 页 88–89. DOI:10.16017/j.cnki.xwzhz.2010.09.012.
9. 徐盛桓, 黄毓. 成语如何可能. *外国语: 上海外国语大学学报*. 2024. 问题47 (06). 页 2–9.
10. 余立霞. 毛泽东诗词英译本中文化负载词翻译的对比研究. *外语学刊*. 2016. 问题 06. 页106–109. DOI : 10.16263/j.cnki.23-1071/h.2016.06.025.

References

1. Yu Hua (2024), *To Live*, transl. from Chinese by R. Shapiro [Zhit'], available at : <https://homeread.net/book/zhit-yuy-hua/>
2. Li Jingguang (2019), "A Research on the Origin and the Main Characteristics of Culture-loaded Words", *2nd International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Ecological Studies* (CESSSES 2019), Atlantis Press, pp. 608–612. DOI : 10.2991/cesses-19.2019.138.
3. Guo Jingxuan (2024), "Discussion on the Western translation of Chinese cultural loaded words", *Language Construction* ["Hanyǔ wénhuà fùzài cí xī yì wèntí tàntào", *Yǔwén jiànshè*], Vol. 21, p. 88. DOI : 10.16412/j.cnki.1001-8476.2024.21.004.
4. Guan Bundi, Xiang Mingyou (2024), "A New Interpretation of the Concept Integration of the Translation Process : A Case Study of the English Translation of the Culturally Loaded Words of Dream of Red Mansions", *Teaching foreign languages* ["Fānyì guòchéng de gàiniàn zhěng hé xīnjiě — yǐ 《hónglóumèng》 wénhuà fùzài cí yīngyì wéilì", *Wàiyǔ jiàoxué*], Vol. 45(01), pp. 95–100. DOI : 10.16362/j.cnki.cn61-1023/h.2024.01.008.
5. Xun Qing (2011), *Treatise on Etiquette (Warring States)* : Xunzi [Lǐ lùn piān (zhànguó) : Xúnzi], Fāng Yǒng, Lǐ Bōdiān xiào (eds.), Zhonghua Book Company, Beijing.
6. Yu Hua (2012), *To Live* [Huózhe], Writers Publishing House, Beijing, 191 p. ISBN: 978-7-5063-6543-7.
7. Ding Zhihui (2022), *A Study on the Translation of Culturally Loaded Words in the Outer History of Confucianism* [《Rúlínwàishǐ》 wénhuà fùzài cí de fānyì yánjiū], Shanghai Normal University, Shanghai. DOI : 10.27312/d.cnki.gshsu.2022.001612.
8. Zhou Dongmei, Li Chunyu (2010), "Analysis of the Cultural Effect of Chinese Euphemism", *News lovers* ["Hanyǔ wéiwǎn yǔ wénhuà xiàoyìng fēnxi", *Xīnwén àihào zhě*], Issue 09, pp. 88–89. DOI : 10.16017/j.cnki.xwzhz.2010.09.012.
9. Xu Shenghuan, Huang Mian (2024), "How is the idiom possible", *Foreign Chinese : Journal of Shanghai Foreign Languages University* ["Chéngyǔ rúhé kěnéng", *Wàiguóyǔ : Shànghǎi wàiguóyǔ dàxué xuébào*], Issue 47 (06), pp. 2–9.
10. Yu Lixia (2016), "A Comparative Study on the Translation of Chinese Loaded Words in the English Translation of Mao Zedong's Poems", *Journal of Foreign Languages* ["Máo zédōng shīcí yīngyìběn zhōngwénhuà fùzài cí fānyì de duìbǐyánjiū", *Wàiyǔ xuékān*], Issue 06, pp. 106–109. DOI : 10.16263/j.cnki.23-1071/h.2016.06.025.

Ievgenii M. STEPANOV,

Grand Ph.D. in Philological Sciences, Full Professor, Distinguished Professor of the Russian Department, Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +38 0964966406; e-mail: stepanov175@163.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5441-9822>

WANG Zhongzheng,

Master of the Institute of Foreign Languages, Hunan Normal University; 36 Lushan Road, Yuelu District, Changsha, 410081, China; tel.: +86 13069299506; e-mail: 1729016019@qq.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9538-0007>

**STRATEGIES FOR TRANSLATING CULTURALLY LOADED INFORMATION FROM CHINESE
IN THE CONTEXT OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (BASED ON THE TRANSLATION
OF YU HUA'S NOVEL "TO LIVE" / "活着")**

Summary. The *purpose* of this study is a comparative analysis of the use of machine and human translation of the text of fiction. The *object* of the analysis is the translation of culturally loaded information from the novel "活着" / «To Live» by the modern Chinese writer Yu Hua (余华) into Russian. The human translation of Roman Shapiro and online machine translations of the ChatGPT chatbot based on a neural network developed by OpenAI, and of the DeepL (DeepL GmbH) were compared. The *subject* of the study is the optimal possibilities of combining modern translation strategies with the involvement of human and artificial intelligence. The *result* of a comparative analysis of culturally loaded units of the original Chinese literary text and its translations by human translator and two artificial intelligence programs is the *conclusion* that in the process of translating a literary text, modern artificial intelligence programs can only be used as an auxiliary tool, because the literary text is emotionally filled and contains a large amount of background and non-equivalent cultural and historical information, subjective assessments and judgments.

Key words: culturally loaded word, information, artificial intelligence, machine translation, human translation, emotional, background, non-equivalent, ChatGPT, DeepL, Yu Hua.

Статтю отримано 21.10.2024 р.